

MARIE HAJNOVÁ

MOŽNOSTI VYUŽITÍ MARXOVY TEORIE REPRODUKCE V PODMÍNKÁCH SOCIALISTICKÉ EKONOMIKY SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM KE KORELACI I. A II. SKUPINY SPOLEČENSKÉ VÝROBY

ÚVOD

Podstata socialistické reprodukce spočívá v tom, že je založena na společenském vlastnictví výrobních prostředků a je podřízena realizaci cílů socialismu. To dává reprodukčnímu procesu jiný cíl. Cílem výroby je uspokojování potřeb celé společnosti a nikoliv maximalizace zisků.

Socialistická reprodukce tím, že uspokojuje potřeby společnosti, předstává dynamický vývoj všech společenských fondů ve výrobní i nevyrobní sféře.

Socialistická reprodukce se uskutečňuje plánovitě v celospolečenském měřítku.

Socialismus odstraňuje antagonistické rozpory, typické pro kapitalismus. To však neznamená, že za socialismu nemohou vzniknout poruchy v národním hospodářství. Socialistická reprodukce obsahuje neantagonistické rozpory, na jejichž základě mohou vznikat a vznikají různé disproporce a poruchy.

Důležité je však to, že socialistická společnost může těmto poruchám předcházet (zdokonalováním plánování, tvorbou rezerv apod.), může podstatně omezit jejich negativní dopad a může je cílevědomou hospodářskou politikou snáze překonat.

Socialistická společnost plánovitě rozvíjí nejen výrobní síly, ale i výrobní vztahy.

Výraznou předností a charakteristickým rysem socialistického reprodukčního procesu je ta skutečnost, že probíhá za stavu plné zaměstnanosti práceschopného obyvatelstva.

1. PODMÍNKY STABILITY A PROPORCIONALITY SOCIALISTICKÉHO REPRODUKČNÍHO PROCESU

Podmínkou plynulého a dynamického vývoje socialistické ekonomiky je rovnovážný stav. Rozumíme jím soulad v naturální a hodnotové skladbě společenského produktu a národního důchodu. Jinak řečeno,

všechny podniky musí nalézt kupujícího pro své výrobky a současně najít prodávajícího, který jim umožní získat potřebné výrobní prostředky pro další výrobu. Všichni obyvatelé musí za své důchody získat na trhu zboží a služby k uspokojení svých potřeb. Stát musí získat prostředky ke krytí celospolečenských potřeb.

Nejsou-li dodrženy tyto nezbytné podmínky, potom část společenského produktu není realizována, nebo se realizuje se ztrátou.

S rozvojem socialistické společnosti se nároky na rovnovážný stav ekonomiky zvyšují.

V etapě budování rozvinuté socialistické společnosti se podstatně mění situace jak na vnitřním, tak i na zahraničním trhu.

Dochází k řadě důležitých změn v různých směrech. Postupně dochází k relativnímu nasycení u řady základních produktů, které dříve byly nedostatkové (oblečení, potraviny atd.). Trh přestává pohlcovat masu jakékoliv produkce, zvyšují se nároky na kvalitu a sortiment a proto se projevují potíže při realizaci některých druhů výrobků.

Vědeckotechnický rozvoj ve společenské výrobě přináší nové užité hodnoty. Neustále vznikají nové potřeby, rychle roste poptávka po kvalitních a nových výrobcích.

Vysoký stupeň rozvoje výrobních sil umožňuje a současně si vynucuje komplexní uspokojování potřeb v nové kvalitě, tj. vyvážený rozvoj všech stránek společenské výroby, životní úrovně a formování socialistického způsobu života. Pracovní síla za socialismu není jen zdrojem ekonomického růstu, tedy objektem, ale stává se i subjektem rozvoje. Všestranný rozvoj člověka se tedy stává důležitou podmínkou dalšího rozvoje výroby.

Z této skutečnosti vyplývá nový rys: Rostou nároky na adaptabilitu systému, na schopnost socialistického systému přizpůsobovat se změnám podmínek. Do popředí vystupuje zejména aktivní působení na výrobce.

Uvedené skutečnosti si vyžadují rozvoj socialistických výrobních vztahů, další zdokonalení plánovité organizace reprodukčního procesu.

Socialismus vyžaduje účinné řízení, které trvale udržuje ekonomiku ve stavu dynamické rovnováhy a zajišťuje růst její efektivity. Toho lze dosáhnout pouze sepětím vědecké teorie s praxí socialistické reprodukce.

Teorie socialistické reprodukce vychází především z vědeckých závěrů zkoumání K. Marxe.

Pod pojmem Marxovy teorie reprodukce rozumíme teorii kapitalistické reprodukce a omezujeme ji zpravidla na teoretické závěry o reprodukčním pohybu společenského kapitálu, ke kterým dochází Marx v závěru II. dílu Kapitálu.

Omezovat se pouze na II. díl Kapitálu by ovšem představovalo velmi úzké pojetí Marxovy teorie reprodukce. Mohlo by vést k některým zjednodušením nebo dokonce k nepochopení teorie jako celku. Pro teorii reprodukce je důležité, aby byla chápána jako celek v logických souvislostech všech tří dílu Kapitálu.

Nejdůležitějším předpokladem vědeckého řešení problematiky ekonomických zákonitostí kapitalistické reprodukce bylo teoretické ujasnění objektivních, vnitřně rozporných fází reprodukce, tvořících momenty bezprostředně výrobního procesu, a spolu s tím i objev základních prvků

Marxova ekonomického systému: c — konstantní kapitál, v — variabilní kapitál, m — nadhodnota.

Marx dále provedl jako první teoretickou ilustraci těch objektivních ekonomických zákonitostí, za kterých probíhá ekonomická realizace, tj. směna, rozdělování, spotřeba a spolu s tím i obnova vyrobeného společenského produktu za existence kapitalistických výrobních vztahů. Tuto ilustraci provedl jak z hlediska naturálního, tj. z hlediska obnovy užitečných hodnot, tak z hlediska náhrady jednotlivých součástí hodnoty.

Ve svých objevech dochází Marx k vyvození dvojí možnosti spotřeby vytvořených užitečných hodnot a to buď v podobě produktivní spotřeby jako výrobní prostředek, nebo neproduktivní spotřeby jako spotřební předmět.

K těmto teoreticky významným objevům mohl Marx dojít jedině proto, že vychází důsledně z pozic materialistické dialektiky a využívá metody dialektické abstrakce.

Marxova teorie kapitalistické reprodukce je tedy teoretickým znázorněním objektivních, ve společnosti probíhajících procesů, provedených na vysokém stupni obecnosti. Tyto dílčí teoretické poznatky, týkající se reprodukčních vztahů odpovídají původnímu vědeckému záměru Marxe — provést nejdříve analýzu kapitálu obecně. Tato analýza se měla stát východiskem ke zbývajícím částem analýzy, jejímž předmětem měly být konkrétní formy kapitalistického ekonomického i politického funkčního systému.

Na základě těchto základních teoretických východisek, rozvíjí Marx jednotlivé součásti své teorie. Části Kapitálu, které lze obsahově počítat do vlastní teorie reprodukce, mají konkrétní určení:

1. ilustrovat možnost a nutnost realizace společenského kapitálu a současně uvést důkazy o nemožnosti jeho harmonické realizace v podmínkách soukromého vlastnictví
2. poukázat na objektivní třídní antagonistické vztahy uvnitř obou skupin společenské výroby i ve vztazích mezi nimi
3. vytvořit teoretické předpoklady a metodický mezičlánek pro výklad teorie výrobní ceny ve III. dílu Kapitálu, kde Marx přináší teoretické důkazy o tom, že kapit. třída vykořisťuje dělnickou třídu jako celek.

Marxova teorie kapitalistické reprodukce tedy sleduje především, právě tak jako celý Kapitál, cíle světonázorové, ideologické. Jde především o vědecké vysvětlení reálného ekonomického a politického postavení dělnické třídy a současně návodu k úspěšné praxi třídního boje, vedoucí k uvědomělé změně daných kapitalistických výrobních vztahů.

Největším teoretickým přínosem Marxe je objev podstatných vnitřních souvislostí v celospolečenském ekonomickém pohybu. Základním problémem reprodukce společenského kapitálu je nutnost realizace celého vyrobeného úhrnného společenského produktu. Aby k tomu mohlo dojít, musí existovat soulad mezi hodnotovou a věcnou strukturou úhrnného společenského produktu. Zejména problém naturální skladby z hlediska požadavků plynulé reprodukce je velmi složitý, neboť k tomu, aby se výroba mohla bez obtíží opakovat, je zapotřebí vyrábět výrobní prostředky a spotřební předměty v takové struktuře a v takovém množství, které odpovídá potřebám společnosti.

Pro obecné znázornění obsahu objektivně probíhajícího procesu reprodukce vypracoval Marx schemata reprodukce, která je nutno chápat jako nedílnou součást celého Marxova ekonomického učení.

Pro konstrukci schémat reprodukce využil Marx své dva základní objevy: určení tří základních prvků kapitalistické vyrobené hodnoty ($c + v + m$) a určení dvou možností spotřeby vytvořených užitečných hodnot — buď jako výrobního prostředku nebo jako spotřebního materiálu. V souvislosti s tím člení Marx společenskou výrobu na dvě skupiny (na skupinu I., která vyrábí výrobní prostředky a na skupinu II., která vyrábí spotřební předměty).

Při analýze podmínek kapitalistické reprodukce používá Marx metodu dialektické abstrakce — nepřihlíží k existenci malovýroby, k růstu společenské produktivity práce (a tím ani k růstu organického složení kapitálu), k odklonu cen od hodnoty, abstrahuje od složitosti postupné a nerovnoměrné dlouhodobé spotřeby pracovních prostředků, od vztahů plynoucích z existence rozvinutého peněžního oběhu, od zahraničního obchodu a předpokládá, že mzdy jsou věnovány cele na spotřebu.

Z celého kontextu Marxova výkladu plyne, že zpracoval schemata obecných reprodukčních vztahů z těchto důvodů:

1. schémata jsou nedílnou součástí vědeckého vysvětlení toho, v jakém sociálním postavení je v celkovém reprodukčním procesu dělnická třída
2. schémata kromě důkazů o formální možnosti rovnovážných vztahů za kapitalismu obsahují současně rozbor podmínek, za kterých se za kapitalismu tato možnost mění v nemožnost.

Marx při analýze kapitalistického výrobního způsobu ukázal, jaké podmínky musí splňovat proporce společenské výroby, aby se prostá i rozšířená reprodukce mohly plynule uskutečňovat.

Zabezpečování proporcionality, jak zdůvodnil již Marx, je obecným ekonomickým zákonem, neboť: „Nutnost rozdělení společenské práce v určitých proporcích nemůže být v žádném případě zrušena určitou formou společenské výroby“.¹

Obecně platí, že reprodukce a proporcionalita jsou dva neoddělitelné jevy. Reprodukce je vždy procesem prosazování určitých proporcí. Celkové množství společenské práce se musí vynakládat v určitých kvantitativních proporcích, aby společnost při dané dělbě práce produkovala takové množství užitečných hodnot a v takové struktuře, aby mohla uspokojit potřeby existující ve společnosti.

Marx na základě provedené analýzy kapitalistické reprodukce dospěl k závěru, že proporcionalní vztah představuje vnější požadavek, který nevyplývá z kapitálu samého. V tomto závěru je obsažen požadavek na vznik nové kvality, tj. zánik kapitálu a vznik společenského vlastnictví, neboť teprve socialistické společenské vlastnictví výrobních prostředků dává možnost tuto proporcionalitu zabezpečit.

Marxovu teorii reprodukce je třeba pokládat za teoretické a metodologické východisko k dalšímu bádání, nelze na ni pohlížet staticky, ale jako na teorii, která je organicky spjata s nepřetržitou dynamikou reálné

¹ Marx K., Engels B., Spisy sv. 32, Svoboda, Praha 1970.

skutečnosti. Na tuto nezbytnost poukázal jako první V. I. Lenin, jehož jméno je nerozlučně spjato s rozvojem Marxovy teorie reprodukce.

Lenin dokazuje obecnou platnost Marxovy teorie reprodukce. Přesvědčivě dokázal, že Marxova teorie reprodukce obsahuje obecné zákonitosti, které budou platit i v komunistické společnosti.

Pro ekonomickou teorii i společenskou praxi má neobyčejný význam zejména to, že Lenin provedl ilustraci kapitalistického reprodukčního procesu z celospolečenského hlediska za podmínek růstu produktivity práce a s tím spojeného růstu organického složení kapitálu. Na základě této ilustrace dospěl Lenin k závěru o nutnosti přednostního růstu I. skupiny společenské výroby před II. skupinou.

2. KORELACE RŮSTŮ I. A II. SKUPINY SPOLEČENSKÉ VÝROBY

V dosavadním vývoji teorie socialistické reprodukce patří k nejsložitějším a také k nejvíce diskutovaným právě problematika korelačního vztahu I. a II. skupiny společenské výroby.

Ekonomický zákon přednostního růstu výrobních prostředků formuloval Lenin na základě Marxova výzkumu reprodukce celkového společenského kapitálu a teoretického rozboru akumulace — tedy nikoliv jen z jeho schemat. Již ve svých teoretických pracích z devadesátých let, především v práci O tzv. otázce trhů² Lenin ukazuje, že z Marxových schemat nelze učinit závěr o převaze I. skupiny nad II. skupinou, neboť obě skupiny se tam vyvíjejí souběžně a to z toho důvodu, že Marx zde nepřihlíží k technickému pokroku.

Po vítězství VŘSR, kdy bylo nutno řešit hospodářskou zaostalost nově vzniklého socialistického státu byl názor na přednostní růst I. skupiny před II. skupinou jednoznačně kladný.

Diskuse o možnosti využití zákona přednostního růstu I. skupiny v podmínkách socialistické ekonomiky se rozvinula především v období, kdy socialistické země dospěly do etapy rozvinutého socialismu.

Názory ekonomů, kteří se touto problematikou zabývají lze shrnout do čtyř skupin.

První skupina ekonomů tvrdí, že přednostní růst I. skupiny společenské výroby je obecně platnou zákonitostí socialistické ekonomiky a že je nezbytné stále zvětšovat podíl akumulace.

Ekonomové druhé skupiny soudí, že tento zákon platí jen pro etapu budování základů socialismu.

Třetí skupina dokazuje, že zákon přednostního růstu I. skupiny je platný pro celý vývoj socialistické ekonomiky, ale v praxi dochází k jeho modifikaci.

Ekonomové, které lze zahrnout do další skupiny prokazují, že vztah mezi I. a II. skupinou společenské výroby nelze definovat jako zákon přednostního růstu I. skupiny.

² Lenin V. I., O tzv. otázce trhů, Vybrané ekonomické práce, Pravda, Bratislava 1978, str. 17—26.

Jedním z ekonomů, který se touto problematikou zabýval je Oskar Lange.

Oskar Lange v knize *Teorie reprodukce a akumulace* vychází z rozboru jednotlivých složek hodnotové struktury společenského produktu, tj. z vymezení vztahů hodnotových prvků produktu obou skupin společenské výroby v peněžním vyjádření. Předpokládáme-li, že se cena kryje s hodnotou, pak lze souhlasit s tím, že vývoj jednotlivých složek společenského produktu může odrážet reprodukční vztahy.

Na rozdíl od Marxe, který ve svých úvahách předpokládal, že se celý konstantní kapitál spotřebovává během jednoho výrobního cyklu, trvajícího jeden rok, uvažuje Lange s tím, že se konstantní kapitál nespotebovává během jednoho roku.

Lange vnáší do Marxových schémat algebraický rozbor a vymezuje vztahy za pomoci koeficientů nákladů výrobních prostředků $c_1 : P_1$ a $c_2 : P_2$, tj. v symbolech a_1c ; a_2c , míry reprodukčních nákladů produktivních pracovních sil $v_1 : P_1$ a $v_2 : P_2$ v symbolech vyjádřeno a_1v , a_2v a míry akumulace, a to $m_1c : P_1$, $m_1v : P_1$, $m_1s : P_1$ v symbolech α_1c , α_1v , α_1s a současně analogicky i pro druhou skupinu.

Při doplnění vzorce rovnovážných reprodukčních vztahů při rozšířené reprodukci, tj. $c_2 + m_2c = v_1 + m_1v + m_1s$, dostává na základě výše uvedených vztahů podmínku reprodukce vyjádřenou: $(a_2c + a_2c) P_2 = (a_1v + a_1v + a_1s) P_1$

Tento vztah upravujeme do tvaru:

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{a_2c + \alpha_2c}{a_1v + a_1v + \alpha_1s}$$

Na základě tohoto vzorce uvádí, že proces reprodukce může být prakticky realizován, jestliže poměr hodnoty produkce skupiny I. k hodnotě produkce skupiny II. bude roven poměru součtu koeficientů nákladů na výrobní prostředky ve skupině II (a_2c) a koeficientu akumulace v témže odvětví určené na zvětšení výrobních prostředků (α_2c), k součtu koeficientu nákladů pracovní síly ve skupině I. (a_1v), koeficientu akumulace ve skupině I. určené na rozšíření mzdového fondu (α_1v) a koeficientu spotřeby nadvýrobku ve skupině I. (α_1s).

Za předpokladu, že $P_1 = 1$ a $P_2 = 1$, lze dané vztahy plynoucí ze schématu rozšířené reprodukce upravit na vztah:

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{a_2c + \alpha_2c}{1 - (a_1c + \alpha_1c)}$$

Lange uvádí, že vztah mezi P_1 a P_2 vyjádřený touto formou v zásadě řeší otázku, za jakých podmínek roste produkce I. skupiny rychleji nebo pomaleji než produkce skupiny II. V každém případě z nich plyne, že pokud akumulace určená na výrobní prostředky v obou skupinách roste, musí P_1 , tj. produkce skupiny I. růst rychleji než P_2 , tj. než produkce II. skupiny. Stejně je tomu, jestliže rostou koeficienty nákladů určených na výrobní prostředky v obou skupinách, čili když se jedná o tzv. technický pokrok kapitálově náročný.

³ Lange Oskar, *Teorie reprodukce a akumulace*, SNPL, Praha 1965.

Lange tedy dokazuje, že o změnách poměru $P_1 : P_2$ v podstatě nerozhoduje organické složení kapitálu, nýbrž náklady na výrobní prostředky, učiněné v daném výrobním období, tj. c_1 a c_2 ; přesněji řečeno, poměr těchto parametrů k úhrnnému produktu P_1 resp. P_2 .

Lange tedy patří k teoretikům, kteří přicházejí jako první k závěru, že je třeba rozlišovat mezi organickým složením výrobních fondů v bezprostřední výrobě a tím, jaký jejich rozsah se z hlediska technicko-hodnotového promítá do výsledků výroby v daném roce, tj. do vytvořeného společenského produktu. To je bezesporu pozitivní přínos.

Na druhé straně však nelze souhlasit s tím, že Lange nepřihlíží k bezprostředním souvislostem mezi rozvojem struktury výrobních sil, odrážející se v organickém složení výrobních fondů.

Používá řadu abstrakcí (např. nepřihlíží k faktoru morálního opotřebení, ani k růstu produktivní spotřeby pracovních předmětů), které ho přivedly k popření teze, že technický pokrok vede nutně k přednostnímu růstu I. skupiny před skupinou II.

Lange konstatuje: „... argument o tom, že technický pokrok, spočívající ve stále větším vyzbrojování výrobního procesu výrobními prostředky, tj. ve zvětšování množství technických prostředků připadajících na jednotku živé práce, vede vždy k růstu poměru $P_1 : P_2$, není argumentem správným“. Tím tedy popírá závěr, ke kterému dospěl Lenin na základě rozboru Marxovy teorie reprodukce a akumulace.

Také Kazimierz Laski dochází k závěru, že zákon přednostního růstu I. skupiny společenské výroby za socialismu neplatí.

Kazimierz Laski provádí rozbor vztahu I. a II. skupiny společenské výroby na základě vzorce:

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{x_2}{1 - x_1} - \frac{i}{(1 - x)(1 - i)}$$

$x_1, x_2 \dots$ jsou koeficienty materiálové náročnosti
 $i \dots$ je míra výrobních investic

Vztah $\frac{P_1}{P_2}$ nazval hodnotou H. Pokud je H větší, roste I. skupina rychleji než skupina II. a naopak.

Laski rozebírá vztah mezi skupinami společenské výroby za různých podmínek.:

1. V 1. případě, předpokládá stálost jak koeficientů materiálové náročnosti, tak i míry výrobních investic.

Za těchto podmínek je samozřejmě hodnota H stálá — vztah mezi skupinami I. a II. se tedy nemění.

2. Dále Laski uvádí, že se míra investic mění v závislosti na době životnosti zařízení (n) a na koeficientu fondové náročnosti (k) podle vzorce:

$$i = \frac{k}{n}$$

Při rozboru přechodu od prosté reprodukce k reprodukci rozšířené, za předpokladu, že se nemění koeficienty materiálové náročnosti (x_1

⁴ Laski Kazimierz, Nástin teorie socialistické reprodukce, Svoboda, Praha 1967.

a x_2) došel Laski k závěru, že je nutný rychlejší růst I. skupiny než II. skupiny, neboť přechod k rozšířené reprodukci předpokládá nárůst základních fondů. Proto při přechodu od prosté reprodukce k reprodukci rozšířené musí být míra investic (i) vyšší než při prosté reprodukci.

Tento závěr Laski zobecňuje pro každé urychlení růstu ekonomiky. Přičemž růst I. skupiny musí být tím větší, čím vyšší je koeficient fondové náročnosti (k) a kratší doba životnosti zařízení (n).

Plně odůvodňuje, že zvýšení míry růstu, a tedy urychlení růstu vyžaduje rychlejší růst I. skupiny, jestliže nástrojem tohoto urychlení je růst míry investic. Laski podtrhuje, že rychlejší růst I. skupiny není ani v tomto případě podmínkou rozšířené reprodukce, ale jen podmínkou urychlení rozšířené reprodukce. To je důležité proto, že urychlení růstu musí dříve nebo později skončit, např. pro vyčerpání rezerv pracovních sil.

Jakmile přestane růst míra investic, dochází k vyrovnání temp růstu I. a II. skupiny.

3. Laski dále rozebírá vztah I. a II. skupiny v důsledku změn investičního koeficientu za podmínky stálosti materiálové náročnosti. I zde vychází ze vztahu:

$$i = \frac{k}{n}$$

Stálost investičního koeficientu vyžaduje neutrální typ technického pokroku. Při neutrálním typu technického pokroku se za daných předpokladů vyvíjí I. a II. skupina stejnými tempy. (K rychlejšímu růstu I. skupiny dochází jen při urychlení tempa růstu.)

Při růstu investičního koeficientu, a tedy při investičně náročném typu technického pokroku dochází k růstu míry investic a tím k růstu předstihu tempa I. skupiny před tempem růstu II. skupiny. I zde Laski poukazuje na skutečnost, že trvalý růst investičního koeficientu není možný, neboť není možný trvalý růst míry investic.

Při poklesu (k), a tedy při investičně úsporném typu technického pokroku dochází k poklesu míry investic a v souladu s tím k rychlejšímu růstu II. skupiny než I. skupiny.

Vztahy mezi oběma skupinami společenské výroby při různých typech technického pokroku však může ovlivnit opačnými směry změna doby životnosti zařízení (n). Dochází-li ke zkrácení doby životnosti, roste míra investic, což se promítá v urychlení tempa růstu I. skupiny a naopak prodloužení doby životnosti umožňuje rychlejší růst skupiny II.

4. Jako poslední faktor, který ovlivňuje vztah I. a II. skupiny rozebírá Laski koeficienty materiálové náročnosti a ukazuje, že růst materiálové náročnosti v obou skupinách způsobuje předstih tempa růstu I. skupiny. Otázka koeficientů materiálové náročnosti je však velmi složitá v souvislosti s technickým pokrokem, který se projevuje v některých případech jako materiálově úsporný, jinde jako materiálově náročný.

Laski na závěr poukazuje na to, že typ technického pokroku, délka

doby životnosti i stupeň materiálové náročnosti mohou působit a často také působí v různém směru, takže konečný výsledek se nedá předem předvídat.

Na základě toho dochází Laski k závěru, že nelze rychlejší růst I. skupiny před II. skupinou považovat za obecnou zákonitost socialistické reprodukce.

V souladu s analýzou, kterou provedl, považuje Laski nutnost zdůraznění přednostního růstu I. skupiny z politických i ekonomických důvodů pouze v počátečním stadiu procesu socialistické industrializace.

V současné době se otázkou vztahu I. a II. skupiny zabývá Miroslav Křížek,⁵ který poukazuje na základní chybu, které se ekonomové dopustili v počátcích budování socialismu pokud jde o interpretaci zákona přednostního růstu I. skupiny společenské výroby před II. skupinou. Nepřihlíželo se totiž dostatečně k nutnosti rozlišovat mezi vlastním obecným obsahem tohoto ekonomického zákona a konkrétními, historicko-specifickými formami jeho projevu v jednotlivých vývojových etapách nově vznikající společnosti.

Aktualizace obecného a podcenění specifického, ignorace objektivní dialektiky obou navzájem spjatých stránek vedly k jednostrannému teoretickému pojetí tohoto důležitého vztahu. Tento metodologicky chybný přístup vedl také k názoru, že rychlejší růst I. skupiny před II. skupinou je objektivní podmínkou rozšířené reprodukce. Z toho potom vyplynul závěr, že stupňování temp rozšířené reprodukce je podmíněno stupňováním temp předstihu I. skupiny před II. skupinou.

Takový jednostranný přístup znamená kromě metodologické jednostrannosti i další teoretický omyl: ignoruje určité objektivně vzájemně podmíněné vztahy mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů. Maximalizace temp růstu výroby výrobních prostředků, se bez přihlídnutí k těmto objektivním vazbám mění v samoučel.

Křížek dále uvádí, že dosavadní vývoj teorie a praxe potvrdil, že proporce mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů není jednou pro vždy absolutně dána, ale že se v souladu s měnícími se podmínkami vývoje socialistické společnosti musí rovněž neustále měnit. Na různých etapách historického vývoje socialismu se musí proporcionální vztah obou skupin uskutečňovat s ohledem na konkrétní historickou úroveň výrobních sil a výrobních vztahů.

V současné době vyvrál souhrn materiálních a společenských podmínek na úroveň, kdy je možno plně realizovat objektivní cíl základního ekonomického zákona socialismu. Za socialismu je tedy v důsledku kvalitativně změněných výrobních a vlastnických poměrů zabezpečení všeobecného blahobytu a všestranného rozvoje každého jednotlivce bezprostředním cílem výroby. Z toho vyplývá, že růst výroby výrobních prostředků nemůže být samoučelem, ale jednou ze základních podmínek vědeckotech-

⁵ Křížek Miroslav, K možností využití Marxovy teorie reprodukce v podmínkách socialismu, Politická ekonomie 1980, str. 284—300; K problematice přednostního růstu I. skupiny před II. skupinou za socialismu, Politická ekonomie 1982, str. 387—402, str. 635—650.

nického pokroku společnosti směřujícímu k co nejvyššímu tempu růstu výroby spotřebních předmětů. V tomto smyslu je růst výroby výrobních prostředků podřízen výrobě spotřebních předmětů. To však neznamená, že zákon rychlejšího růstu I. skupiny před II. skupinou již nepůsobí.

Na základě rozboru faktorů, kterými působí technický pokrok na vztah mezi I. a II. skupinou společenské výroby a především na základě skutečného vývoje v socialistických zemích dokazuje Křížek, že zákon rychlejšího růstu I. skupiny před II. skupinou má platnost i pro socialismus a že se zde tento zákon projevuje jako *t e n d e n c e*.

Teoreticky i metodologicky vychází Křížek z Marxe, který v souvislosti s odhalením růstu organického složení kapitálu vysvětlil klesající tendenci míry zisku. Tato Marxova dílčí teoretická analýza byla pro Křížka návodem k tomu, jak postupovat při hlubší analýze vztahu mezi I. a II. skupinou společenské výroby.

Za další reprezentativní názor na vztah I. a II. skupiny společenské výroby současných ekonomů, lze považovat názor Josefa Khola,⁶ který uvádí, že přednostní tempo růstu výroby výrobních prostředků je jednou ze zákonitostí rozšířené reprodukce, která vyplývá zejména z rychlého tempa zvyšování technické úrovně výroby a rychlého růstu technické vybavenosti práce. Dochází-li současně i k růstu fondové náročnosti výroby, jsou to okolnosti, které si vynucují přednostní růst I. skupiny.

Značný předstih tempa růstu výroby I. skupiny je nezbytný, jak připomíná také Khol, zejména při výstavbě socialismu, kdy dochází k masovému nahrazování ruční práce stroji, při urychlené výstavbě investičně a fondově náročných odvětví průmyslu.

Khol dále dokazuje, že se v posledních letech v socialistických zemích prosazuje tendence ke sblížení tempa růstu I. a II. skupiny, což umožňují dosažené vysoké podíly skupiny A, materiální předpoklady pro urychlení efektivnosti společenské výroby, stabilizace míry akumulace a nutnost dosáhnout kvalitativně vyššího stupně uspokojování společenských potřeb.

Khol ve své práci zdůrazňuje, že tyto okolnosti však neznamenají, že přednostní růst I. skupiny ztrácí svůj význam. Zůstává dlouhodobě nezbytným i nadále, neboť výroba výrobních prostředků je základem ekonomické moci země.

V závěru práce Khol uvádí faktory, které ovlivňují proporce mezi tempem růstu I. a II. skupiny v rozvinuté socialistické společnosti. K rozhodujícím patří:

- tempo růstu vybavenosti živé práce výrobními fondy, jejich vliv na růst produktivity práce (typ technického rozvoje), jakož i tempo zavádění nové techniky v nevýrobní sféře
- vývoj podílu akumulace v národním důchodu
- vývoj fondové náročnosti společenského produktu, tzn. dynamika objemu výrobních fondů připadajících na jednotku společenského produktu a národního důchodu

⁶ Khol Josef, Komunistický výrobní způsob, část II, Socialistická rozšířená reprodukce, VŠP ÚV KSČ, kap. 9—11.

— vývoj materiálové a energetické náročnosti společenského produktu, tzn. vývoj objemu výrobní spotřeby na jednotku společenského produktu

3. ZÁVĚR

Ze všech uvedených skutečností a s přihlédnutím k různým přístupům ekonomů k interpretaci zákona přednostního růstu I. skupiny společenské výroby před II. skupinou, je nutno především zdůraznit, že při zkoumání působení tohoto zákona je nezbytné rozlišovat mezi jeho vlastním obecným obsahem a konkrétními, historicko-specifickými formami jeho projevu v jednotlivých vývojových etapách socialistické společnosti.

Ignorance objektivní dialektiky obou navzájem spjatých stránek vede k chybnému přístupu a nesprávným závěrům.

Nelze přeceňovat obecný obsah zákona na úkor jeho specifických projevů, ale nesprávný je i opačný přístup.

Při zkoumání působení zákona přednostního růstu I. skupiny společenské výroby před II. skupinou je nutno vycházet z jeho obecného obsahu, avšak nelze opomíjet konkrétní, historicko-specifické formy jeho projevu.

Je zřejmé, že konkrétní proporce mezi I. a II. skupinou je výslednicí působení celé řady vlivů. To však neznamená, že přednostní růst I. skupiny ztrácí svůj význam. Zůstává dlouhodobě platným, neboť výroba výrobních prostředků je základem ekonomické moci země.

Dále je nutné si uvědomit, že rovnovážný stav ekonomiky není zabezpečován pouze proporcí mezi I. a II. skupinou společenské výroby, ale celou řadou dalších proporcí.

Přihlédneme-li k objektivně existujícím souvislostem reprodukčního procesu je zřejmé, že udržet rovnovážný stav v ekonomice je úkol nesmírně obtížný, neboť dynamicky se vyvíjející ekonomika činí všechny komponenty reprodukčního procesu proměnlivými. A tyto změny nejsou vyvolávány jen vnitřními změnami, které jsme schopni ovlivnit, ale i vnějšími, které často ani nelze předvídat. Příkladem může být např. neočekávaný vývoj cen paliv, surovin a energie ve 2. polovině 70. let.

Přes veškerou složitost však lze dosáhnout dynamického a rovnovážného vývoje ekonomiky. To však vyžaduje účinné řízení, které trvale udržuje ekonomiku ve stavu dynamické rovnováhy a zajišťuje růst její efektivity.

